INTRODUCERE

Dacă există astăzi un truism, acela este că limbile sînt organisme vii, a căror viață este la fel de reală ca aceea a organismelor regnului vegetal și ale regnului animal, fiind comparabilă cu a acelora.

De-a lungul mai multor secole, limbile clasice nu au fost studiate decît ca limbi moarte. Acestea erau învățate pentru a înțelege și a admira capodoperele pe care ele ni le-au lăsat, pentru exersarea, prin imitarea incomparabilelor modele, în dificila artă a scrierii. Cel mult, marii erudiți scrutau misterele manuscriselor, discutau despre formele rare și problematice pe care le citeau, spre a ajunge la cea mai bună înțelegere a limbii originalelor.

O dată cu descoperirea sanscritei, însă, s-a constituit știința limbii. Limbile au fost studiate pentru ele însele, iar istoria lor a devenit scop al cercetărilor. De acum înainte, nu doar frumoasele limbi ale lui Cicero și Vergiliu, Sofocle și Demostene sînt cele care solicită atenția lingvistului, ci și latina arhaică, cea decadentă și informele dialecte italice, de asemenea greaca homerică, greacă bizantină și graiul cu care încă este

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

acoperit pămîntul Eladei. Cele mai variate idiomuri, de la cele mai auguste la cele mai umile, sînt notate, examinate, aprofundate sub aspectul istoriei lor şi al relațiilor lor reciproce. Urmează o vastă cercetare pentru a constitui catalogul complet al tuturor limbilor vorbite astăzi pe suprafața pămîntului, şi se începe lucrul la determinarea originilor acestora, la refacerea evoluției lor, la recunoaşterea formelor parcurse de rostirea, de lexicul şi de gramaticile lor şi, în măsura posibilului, la regăsirea, dincolo de istoria lor, a civilizațiilor acestora.

Am vrea să expunem aici, pe scurt, cîteva dintre problemele generale pe care le presupun aceste cercetări, sau care se degajă din ele şi care interesează psihologia.

I

La început, un cuvînt asupra problemelor originii. Care este originea limbajului[1]? Această chestiune, atît de captivantă şi care ne solicită curiozitatea în mod imparabil, încă nu a putut părăsi domeniul ipotezelor pure. Sub acest aspect, ştiința nu a ajuns la maturitate. Chiar şi în cazul limbilor pentru care deținem cele mai vechi monumente (familiile egipteană, semită, indoeuropeană), nu avem decît forme relativ recente, şi care au în urmă un lung trecut de transformări. Oricît de dezvoltată ar fi şi oricît de mult s-ar întoarce în urmă pe calea inducției,

[1] Sau dacă a existat ori nu un centru unic de formare.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

cercetarea nu atinge decît rădăcinile derivate din rădăcinile primitive, pentru totdeauna pierdute. De unul singur, limbajul uman nu poate oferi cheia propriei origini. Pentru a-l domina şi a-l cuprinde, este necesar să se iasă din cadrul care-l limitează; poate că studiul comparat al limbajului uman şi al celui care, sub diferite aparenţe, poate fi recunoscut la mai multe specii animale, antropologia şi zoologia combinate, vor permite să se ajungă la rezultate noi în cadrul unui studiu care pînă acum nu ţine decît de metafizică.

O răsplată sigură o oferă interesanta şi atrăgătoarea chestiune a achiziţiei limbajului de către copii. Studierea acesteia este relativ lesnicioasă, numeroase materiale fiind deja adunate, faptele, de altfel, fiind la îndemîna tuturor. Fără nici o îndoială că acest studiu va arăta felul în care gîndirea încă simplă a copilului este mai întîi legată de un număr mic de cuvinte, pe care el le deţine cu privire la idei avînd o întindere şi o comprehensiune tot mai mare pe măsură ce percepe un număr tot mai mare de obiecte; apoi, va arăta felul în care, printr-o acţiune inversă, numărul crescînd de cuvinte noi pe care el le învaţă îl face să îşi restrîngă generalizările prea vaste pe care le crease în prealabil. O creştere a ideilor mai rapidă decît achiziţia lexicului corespondent este principiul de la care trebuie să se ceară soluţia celei mai mari părţi a faptelor din psihologia limbajului infantil.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

Să lăsăm deoparte, însă, cele două chestiuni privitoare la origine, pentru a socoti limbile în manifestările vieții. Forme imediate ale gîndirii, instrumente create de aceasta pentru a o traduce, limbile sînt mai degrabă oglinzi în care se reflectă deprinderile spirituale şi psihologia popoarelor. Care sînt marile probleme lingvistice care, depăşind chestiunile speciale, țin de filozofia limbajului?

II

Orice limbă se află într-o perpetuă evoluție. În orice moment al existenței sale, ea se află într-o stare de echilibru mai mult sau mai puțin durabil, între două forțe opuse care încearcă: una, forța conservatoare, să o mențină în starea actuală, cealaltă, forța revoluționară, să o împingă în noi direcții.

I. Principalele cauze care mențin puritatea unei limbi sînt: acțiunea unei civilizații – oricît de modestă ar fi aceasta –, respectul pentru tradiție, grija cu care este supravegheată rostirea copilului de către cei ce-l înconjoară, un bun simț natural şi o dorință instinctivă către un limbaj ales; la nivelul mai ridicat al evoluției literare, influența cărților sfinte – precum Biblia în țările de limbă germanică, Coranul în țările musulmane – sau, la un nivel şi mai ridicat, acele opere literare care, prin propria lor frumusețe, se impun admirației tuturor şi inspiră în rîndul generațiilor următoare cultul unei forme incomparabile. Acestea pot fi cuprinse într-un cuvînt – cultura gîndirii.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

II. De cealaltă parte se plasează forța revoluționară, care acționează prin *aliterații fonetice* în rostire, prin *schimbări analogice* în gramatică, prin *neologism* în lexic.

1. Schimbările de rostire pleacă de la copil[1]. Copilul, cu organele sale vocale încă gingașe, alterează și corupe cuvintele pe care încă nu le poate rosti bine. Deseori, el este corectat de către părinți și dascăli, iar uneori se corectează singur; adesea însă, el încă păstrează de-a lungul creşterii sale defectele rostirii pe care singur şi le-a creat, şi ajunge la vîrsta maturității cu o rostire deja alterată. Aceste coruperi se propagă de la individ la generația contemporană a familiei, a cătunului, a satului, a districtului, răspîndindu-se și devenind fapte de limbă. În acest caz, se petrece una din două: fie schimbarea se întinde în acelaşi mediu în care ea a apărut, în cătun, în sat, în sînul unui grup natural de oameni care leagă între ei relații constante și zilnice – caz în care alterarea fonetică va fi acceptată pe nesimțite de către majoritatea grupului, apoi de acesta în integralitate, iar oamenii, uitînd forma anterioară, îşi vor însuşi pe deplin schimbarea fonetică[2] –, fie aceasta nu va fi primită decît de o parte oarecare, dar se va extinde în afară, într-o altă direcție – caz în care ne aflăm în fața unei separații dialectale.

[1] Louis Havet; Whitney, *Vie du Langage*, p. 28.

[2] Cf. p. 150 și 151.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

Această schimbare a rostirii afectează nu *cuvintele* luate ca atare, ci *sunetele*; astfel se întîmplă că sunetul, alterat în sine, ajunge să se schimbe deopotrivă în toate cuvintele în care apare el în aceleași condiții. Urmează că alterarea fonetică trebuie să se producă cu o regularitate analoagă celei pe care o prezintă fenomenele de ordin fizic. De altfel, în sine, alterarea fonetică nu este un fapt pur fiziologic?

În cadrul evoluției care a transformat idiomul indoeuropean primitiv în sanscrită, germană, slavă, celtică, greacă, latină sau în cadrul celei care, la sfîrşitul imperiului, a făcut ca latina populară de pe buzele neamurilor romanice să ajungă la diferitele idiomuri neolatine, peste tot unde aceste idiomuri pot fi urmărite de la un punct de plecare dat pînă la un punct de sosire, schimbările sunetelor s-au produs în mod atît de regulat, încît s-a putut spune că legile fonetice sînt absolute, că ele acționează cu o necesitate oarbă şi că ele nu permit şi nu suferă nici o excepție[1].

[1] „Nach allem, was erst die methodisch strenger gewordene forschung unserer tage ermittelt hat, stellt sich das immer deutlicher heraus, dass die lautgesetze der sprachen geradezu blind, mit blinder naturnotwendigkeit wirken, dass es ausnahmen von ihnen oder verschonungen durch dieselben schlechterdings nicht gibt". (Osthoff, *Das verbum in der nominalcomposition*, p. 326). În acest moment, natura legilor fonetice constituie obiectul unor discuții animate și aprofundate între lingviștii din Germania. Neputînd zăbovi asupra acestei chestiuni, trimitem pe

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

2. A doua cauză a schimbării este, poate, cea mai importantă, deoarece ea atinge însuşi corpul limbii, gramatica. Această cauză este *analogia*. În acest caz apare o forţă nouă, de natură *psihologică*, care intră în luptă cu forţa *fiziologică* a alterării fonetice. Această luptă scoate la iveală caracterul dublu al limbajului, care ca *sunet* ţine de lumea fizică, iar ca expresie a gîndirii ţine de lumea morală.

Dată fiind o formă gramaticală, o terminaţie comună cîtorva cuvinte, analogia o extinde, în ciuda etimologiei, adică a foneticii, la o întreagă serie de alte forme, astfel eliminîndu-le acestora formele, propriile terminaţii, şi modelîndu-le pe toate în chipul unuia şi aceluiaşi model, substituind varietatea cu unitatea. Prin extensia conferită vechilor elemente, ea creează un nou sistem.

Cel mai adesea, reducînd formele multiple datorate etimologiei la un tip unic, analogia îşi propune să simplifice gramatica. Ea aduce dominaţia uniformităţii. Forma gramaticală existentă în *cel mai mare număr* de cuvinte de acelaşi fel se impune *peste tot*, iar forţa inerţială pe care analogia o conţine în străfundurile sale trimfă asupra excepţiilor şi le suprimă.

Astfel, la prima conjugare franceză, sub acţiunea legilor fonetice speciale, anumite verbe din limba veche au persoana a

cititor, printre alte lucrări, la cartea lui Hugo Schuchardt, *Ueber die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker*, Berlin, 1885.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

doua plural a prezentului indicativ şi imperativ în *iez*, la participiul trecut în *ié*, la infinitiv în *ier*. Aceste trei terminații sînt excepționale, iar analogia le-a făcut să dispară dinaintea terminațiilor generale ale conjugării regulate: *ez*, *é*, *er*.

În alte situații, din alte rațiuni fonetice şi în anumite condiții determinate, limba veche schimba vocala radicalului verbal cu un alt sunet numai la cele trei persoane ale singularului şi la persoana a treia a pluralului de la prezentul modurilor indicativ, subjonctiv şi imperativ.

Față de *il* A*I*m*e* se spunea *nous* A*m*ons,
il l*È*v*e* se spunea *nous* l*A*v*ons*,
il l*IÈ*v*e* se spunea *nous* l*E*v*ons*,
il m*EI*n*e*, se spunea *nous* m*E*n*ons*.
Față de *il* tr*UE*v*e* se spunea *nous* tr*OU*v*ons*,
il pl*EU*r*e* se spunea *nous* pl*OU*r*ons*.

Analogia a simplificat tot acest sistem impunînd aceeaşi formă la toate persoanele tuturor timpurilor: *aimer*, *lever*, *laver*, *mener*, *pleurer*.

Uneori analogia creează. Atunci ea nu mai reprezintă dreptul forței şi al numărului care suprimă anomalia în beneficiul uzului general; printr-un act spontan, limba se serveşte de ea pentru a aduce la lumină noi fapte. Dacă este vorba despre a produce realmente o trăsătură nouă în gramatică sau în sintaxă, ea pune stăpînire pe o trăsătură care nu există decît în unul sau cîteva cuvinte şi o atribuie, prin analogie, unui întreg ansamblu

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

natural de cuvinte. În felul acesta, simțind nevoia de a evidenția prin unitatea terminației persoana întîi a pluralului tuturor timpurilor de la diferitele conjugări, galoromana pune la lucru terminația unică pe care o avea persoana întîi de plural a verbului *esse*, şi anume: *sumus*, vfr. *sommes* sau *sons*, şi o va substitui diferitelor terminații care corespundeau lui *-āmus*, *-ēmus*, *-īmus*, *-ĭmus*; în vfr. avem: *chantomes* sau *chantons*, *chantiomes* sau *chantions*, *chanteromes* sau *chanterons* etc., *finissomes* sau *finissons*, *recevomes* sau *recevons*, iar în franceza modernă: *chantons*, *chantions*, *chanterons*, *finissons* etc.

În alte locuri, după ce şi-a constituit cele două conjugări vii, în *are*, *er* şi în *ire*, *ir*, limba a căutat să pună ordine în haosul formelor verbale care se orînduiau sub tipurile *chanter* şi *finir*; cum, însă, participiul trecut este cel care prezintă varietatea cea mai mare a terminațiilor, ea va lua de la două sau trei verbe participiul în *utus* (*imbutus*, *solutus* etc.) pentru a adăuga această silabă, *utus*, la radicalul mai multor verbe ale căror participii primitive dispăruseră. *Ruptus* a fost înlocuit de *rumputus*, *rompu*; *venditus* cu *vendutus*, *vendu*; *visus* cu *vidutus*, *veu*, *vu*; *tonsus* cu *tondutus*, *tondu*; *cognitus* cu *cognodutus*, *coneu*, *connu*; *fissus* cu *findutus*, *fendu* etc.

În acest caz, analogia a fost creatoare[1].

[1] Trăsăturile esențiale ale analogiei nu au fost încă pe deplin aduse la lumină, destule aspecte rămînînd de lămurit. S-au distins o analogie

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

3. La aceste acțiuni modificatoare adăugăm *neologismul*, adus prin achiziția de fapte noi, de idei noi, de noi modalități de a înțelege și de a percepe lucrurile, și care adesea aduce cu sine dispariția altor cuvinte, noile idei și expresiile lor ducînd la uitarea celor vechi.

Acestea sînt principalele cauze ale schimbării în limbă.

Viața, sănătatea limbii stă în urmarea cît mai lent posibil a forței revoluționare – care mereu o va purta prea repede –, în păstrarea cît mai viguroasă a principiilor conservatoare.

III

Ce s-ar întîmpla dacă una dintre cele două forțe ar acționa singură, ținînd-o deoparte pe cealaltă și anulînd-o? Atunci cînd forța revoluționară, neologică, rămîne inertă, iar limba devine imobilă, ea se află în pericol. Cu siguranță că popoarele a căror civilizație este lipsită de schimbare și de istorie își pot păstra

reală și una *falsă*; acestă distincție ni se pare lipsită de fundament. După cîte știu, încă nu s-a explicat de ce formele nou create prin analogie pot supraviețui timp de secole alături de cele vechi, fără a le înlocui, ambele fiind la fel de utilizate (precum în franceză *je peux* alături de *je puis*), în vreme ce formele noi, datorate foneticii, fac să dispară rapid, la capătul cîtorva generații, formele care le precedaseră. Ar mai trebui studiat rolul analogiei în cadrul transformărilor sintactice, rol puțin cunoscut deocamdată, și chiar acțiunea pe care analogia o poate exercita la nivelul anumitor aliterații fonetice.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

limba intactă pe termen nedefinit; neschimbîndu-se gîndirea, expresia gîndirii nu are a se schimba[1]. Cînd, însă, un fals respect pentru tradiție interzice limbii să urmeze cursul ideilor, şi cînd apare contradicția dintre gîndirea unui neam şi forma cu care acesta o îmbracă, limba se poate epuiza şi poate pieri. Un astfel de exemplu ilustru îl avem în latina clasică, latina scriitorilor şi a înaltei societăți romane, care a refuzat să urmeze exemplul latinei populare în jocul liber al evoluției sale, s-a cristalizat în respectul pentru formele consacrate, iar către sfîrşitul imperiului a pierit de epuizare, lăsînd locul acelui idiom popular, atît de plin de forță şi de vitalitate, încît din sînul său a ieşit o numeroasă familie de limbi şi una încă şi mai numeroasă de dialecte, gata să cucerească pentru sine imperiul pe care cealaltă îl abandonase.

Atunci cînd acționează doar forța revoluționară, limba, zorită pe calea schimbărilor, se transformă cu o viteză incredibilă. Uneori, în intervalul mai multor generații, ea sfîrşeşte într-un stadiu atît de diferit de cel anterior încît pare a fi cu adevărat o limba nouă. Alteori, ea se diversifică într-o mulțime de dialecte care se divid şi se subdivid la nesfîrşit. Se spune că în anumite graiuri, în anumite idiomuri ale sălbaticilor, o singură

[1] Astfel, islandeza, limba-mamă a idiomurilor scandinave moderne, devenită ici norvegiană, colo suedeză, dincolo daneză, în Islanda s-a păstrat aproape intactă, pînă în zilele noastre.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

generație vede limbi născîndu-se, murind şi renăscînd apoi sub o altă formă.

IV

Această dezvoltare nestăvilită, această cursă de neoprit, pe care istoria anumitor limbi o arată, a fost considerată de către lingviști[1] ca fiind ideală pentru viața limbii, deoarece în acest loc se observă mai bine limba în jocul liber al forțelor cărora le este supusă.

Pentru aceşti învățați, limbile literare sînt limbi artificiale în care intervin voința scriitorului, a artistului, acțiunea savantă a şcolii. Pentru aceştia, aşadar, idiomurile papuaşilor şi ale pieilor roşii ar birui frumoasele noastre limbi literare, precum ciulinii sălbatici biruie minunații trandafiri obținuți printr-o rafinată cultură şi o artă superioară! Nu este laleaua albastră sau cea neagră un monstru pentru botanist?

Nu putem admite acest mod de a vedea lucrurile şi nici justețea comparației. Botanistul poate avea dreptate, lingvistul cu siguranță că nu. Mai întîi, această substituție abuzivă prin care se trasează viața ideală a limbilor se împotriveşte însuşi obiectului limbii, făcîndu-l să-şi piardă aproape întreaga sa utilitate deoarece, în idiomurile sălbatice în discuție, bătrînii nu-i mai înțeleg pe tineri. Aceasta nu este o probă zdrobitoare

[1] Vezi Max Müller, *Leçons sur la science du langage*, lecția a doua.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

că ne aflăm în prezența unui fapt anormal și a unui caz real de teratologie? Apoi, care este cauza primă a acestei evoluții fără sfîrșit, dacă nu ignoranța și slăbiciunea intelectuală a sălbaticilor care vorbesc aceste idiomuri? Nu! Limba se întărește o dată cu civilizația! Se spune că acțiunile literare alterează caracterul naiv și spontan al limbilor, însă a adopta aceste puncte de vedere înseamnă a uita că progresul civilizației, căruia îi datorăm literaturile și formele artistice ale limbajului, care le salvează de la uitare, este o mișcare la fel de naturală și care are cauze la fel de inconștiente precum alte manifestări ale activității umane: arta, religia, ideile morale, instituțiile sociale, politice etc.

Ce-i drept, cauzele care acționează asupra evoluției graiurilor și a limbilor barbare sînt mai simple și mai ușor de determinat. Factorii corespondenți, însă, care se întîlnesc în limbile literare și a căror acțiune este complexă, nu există în modalități mai puțin naturale. De cînd a devenit complexitatea faptelor un motiv pentru a deprecia știința care le studiază? Mai degrabă, jocul este mai interesant.

La popoarele moderne, de exemplu, calea savantă de formare a cuvintelor a fost împrumutarea din latină și din greacă a unei cantități de cuvinte pe care le-au introdus aproape neschimbate în curentul limbii, creînd astfel în sînul lexicului natural un lexic nou, artificial sub aspectul originilor sale. Această invazie însăși are loc în virtutea cauzelor naturale, obiectul științei istorice fiind acela de a le determina, amestecul

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

acestui lexic savant cu lexicul popular aducînd cu sine fenomene noi, în care, pentru cine ştie să observe, neîncetata activitate a limbii se manifestă sub noi aspecte.

Întrucît limba este un instrument de care toți oamenii se servesc pentru a comunica între ei, cu cît se va largi mai mult orizontul gîndirii, împreună cu progresul civilizației, cu atît mai mult va servi limba la exprimarea noilor idei şi cu atît mai mult va cîştiga ea în noblețe şi în măreție, cu atît mai multe va oferi ea observației lingvistului şi gînditorului. „Întreaga demnitate *a limbajului* se află în gîndire, şi de aici trebuie extrasă”[1].

V

De-a lungul vieții lor, graiuri şi dialecte ne fac să asistăm la jocul a două forțe opuse în care tradițiile trecutului luptă împotriva tendințelor viitorului, în care apar diferitele modalități de a gîndi ale națiilor, spiritul lor – tablou vast, de mare interes, şi al cărui spectacol trezeşte la nivelul gîndirii un întreg univers de probleme.

Se pot determina cauzele profunde ale naşterii sau ale morții unei limbi? Pe parcursul evoluției dialectale, ce este ceea ce leagă de fiecare regiune o formă proprie de dialect? Sub un

[1] Pentru examinarea specială a relațiilor existente între limbă şi literatură şi pentru acțiunea pe care cea din urmă o poate exercita asupra celei dintîi, v. p. 161-162, nota 1.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

alt aspect, care sînt influențele reciproce pe care le pot exercita și suferi două limbi vecine? Pînă în ce punct unul dintre acestea îl poate modifica pe celălalt fără a-i anula personalitatea? Din ce rațiuni și pe ce cale cutare idiom dă înapoi înaintea altuia, iar locuitorii unei regiuni renunță pe nesimțite la graiul lor pentru a-l adopta pe cel al regiunii învecinate? În particular, sub acțiunea a ce anume dispar graiurile dinaintea limbii literare? În ce măsură este afectată naționalitatea locală de lovitura adusă idiomului? Și dacă, în loc de a avea în vedere poporul, avem în vedere doar individul, este posibil să cunoaștem în profunzime una sau mai multe limbi străine, astfel încît să facem din acestea tot atîtea limbi materne, să le avem în spirit și să conciliem cu ușurință diferitele modalități, adesea opuse, de a grupa ideile și de a înțelege lucrurile, fără a dăuna originalității gîndirii? Nu există în aceasta un pericol pentru inteligență?

Iată un ansamblu de întrebări pe care filologia le pune psihologiei, dar nu am semnalat-o pe aceea care se degajă din toate, și al căror corolar este: acțiunea pe care o exercită gîndirea asupra limbii și limba asupra gîndirii.

VI

Să trecem către probleme mai speciale, care se referă nu la limbi în general, ci la diferitele părți din care acestea se compun.

Orice limbă conține trei serii de fapte: *cuvintele*, *formele gramaticale*, *faptele sintactice*. Le vom trece pe rînd în revistă,

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

plecînd de la formele gramaticale. Acestea sînt altceva decît sistemul de declinări şi de conjugări, ele constituind însuşi fondul limbii: ele sînt *tiparul* în care cuvintele se întrupează.

Un popor îşi poate schimba lexicul şi sintaxa; dacă îşi păstrează formele gramaticale, limba sa nu se va fi schimbat. Avînd acelaşi lexic şi aceeaşi sintaxă, în cazul în care aşa ceva ar fi posibil, limba ar deveni alta dacă formele gramaticale ar varia. Engleza a rămas o limbă germanică, în ciuda a douăzeci şi cinci sau trezeici de mii de cuvinte franceze care au pătruns în ea, deoarece gramatica ei a rămas germanică. Persana a fost atît de mult invadată de arabă încît lexicul indigen este ca şi inundat de elementul străin; cu toate acestea, persana a rămas o limbă indoeuropeană, deoarece gramatica sa nu a suferit nimic de pe urma loviturii semite. Cuvintele se împrumută, se uită, se pierd, se reînnoiesc, însă tiparul declinării şi al conjugării, prin care limba face să treacă acest material mobil şi instabil, rămîne mereu identic cu sine. Este de neconceput ca franceza, de exemplu, să dea germanei imperfectul care lipseşte aceleia, sau ca engleza să transmită francezei cele două viitoruri ale sale.

Sistemele gramaticale sînt cele care permit clasificarea limbilor în ordine, familii, genuri, specii. Sînt cunoscute marile diviziuni ale limbilor monosilabice, aglutinante şi flexionare, în care au fost împărțite toate limbile cunoscute ale globului. Fără a admite că limbile aglutinante ar fi trecut prin prima etapă, a monosilabismului, că limbile flexionare ar fi traversat cele două

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

perioade, a monosilabismului şi a aglutinării, înainte de a ajunge la sistemul lor flexionar (acestea sînt pure ipoteze, nedemonstrate pînă acum şi nedemonstrabile), fără a căuta originile acestor sisteme atît de diferite, se pot recunoaşte diferitele deprinderi spirituale şi diversele modalităţi de a gîndi pe care ele le reprezintă. Idiomurile monosilabice oferă exemplul unei logici şi al unui mod de combinare a elementelor gîndirii aproape de neconceput pentru europeni. Dacă ar fi să luăm cazul doar al limbilor flexionare – ce varietate de sisteme şi ce diferenţe în modalitatea de a surprinde şi de a formula gîndirea! Conjugarea semitică, atît de bogată în diateze, atît de săracă în moduri şi timpuri, presupune o cu totul altă stare psihologică decît cea care a generat conjugarea ariană, cu bogăţia ei de moduri şi de timpuri şi cu numărul ei mic de diateze. Tiparele sînt atît de opuse unele faţă de altele încît au eşuat toate eforturile de pînă acum ale savanţilor, de a le readuce la o unitate primitivă[1]. În chiar grupul indoeuropean, în ciuda comunităţii de origine, conjugarea a evoluat la sisteme destul de divergente încît să fie ireductibile între ele. Această forţă a gîndirii umane,

[1] Gramatica comparată a limbilor semite ne permite să determinăm tipul primitiv care a dat naştere diferitelor conjugări semitice. Putem spera că gramatica comparată a egiptenei şi a idiomurilor berbere, pe de o parte, a acestui grup şi a grupului semit, de cealaltă parte, ne va permite într-o zi să reconstruim tipul lingvistic ancestral al acestor trei grupuri, urcînd, împreună cu indoeuropeana, la o limbă comună primitivă.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

care se întrupează în forme atît de variate, nu este una dintre cele mai neînsemnate trăsături care se impun atenției gînditorului.

VII

Construcția sau sintaxa este scopul către care tinde orice limbă, deoarece, pentru a exprima gîndirea, cuvintele – sub formele gramaticale care le sînt proprii – trebuie să se combine în propoziții. Construcțiile sînt determinate de rațiuni istorice sau logice. Cel mai adesea, uzul unei epoci este rezultatul unei lupte între ordinea istorică sau tradițională şi tendințele logice noi, care împing limba pe alte căi. Uneori, apare acea forță pe care deja am semnalat-o, analogia, care modifică anumite construcții pe modelul altora, vecine. În urma acestor schimbări care afectează forma, percepem cu limpezime schimbările cele mai profunde în habitudinile spritului, care ajung să cîntărească lucrurile din unghiuri noi şi să analizeze altfel gîndurile. Cînd privim la rasa francezilor, descompunînd lent, secol cu secol, construcțiile sintetice preluate din latină, pentru a le substitui pe nesimțite cu construcții analitice, înțelegem mai în profunzime caracterul acestei rase, care are nevoie să pătrundă cu limpezime în ideile sale şi să le disece pentru a le înțelege mai bine.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

Psihologia aşteaptă multe de la sintaxa istorică, ştiinţă cu totul nouă, abia schiţată, dar de o întindere imensă şi cu un nesfîrşit potenţial.

VIII

Ajungem la *cuvinte*, care pot fi studiate din diferite perspective:

1. Ele sînt sunete pure, a căror producere depinde de organele vocale: gură, laringe, coarde vocale, plămîni. Fiecare limbă are deprinderile ei de rostire, sistemul ei de sunete. Aceste habitudini se schimbă pe nesimţite, conform legilor fonetice despre care am vorbit anterior. Am semnalat principalele probleme generale ce ţin de fonetică; pot fi ridicate şi alte probleme, mai speciale, însă ele interesează mai puţin pe filozof decît pe fiziolog şi pe antropolog, deoarece fonetica ţine de organele corpului. Cea mai importantă este cea a influenţei rasei şi a mediilor. Cum ajung dialectele vecine, de exemplu, cel piemontez şi cel veneţian, să dobîndească trăsături atît de opuse? De ce şi-a pierdut vechea germană acea delicateţe suverană, al cărei ecou îl întîlnim în gotica secolului al IV-lea, pentru a fi înlocuită cu armonia severă a germanei moderne? Cum se întîmplă ca, în anumite momente, o limbă să devină incapabilă de a produce sunete pe care odinioară le reda fără

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

dificultate, şi le înlocuieşte prin sunete noi care – brusc şi spontan – par a se întinde pe întregul ei teritoriu[1]?

IX

2. Cuvintele sînt deopotrivă grupuri naturale şi fixe de sunete, fiecare avîndu-şi propria independență. Ele dau naştere altor cuvinte şi îşi creează familii. Ele îşi alipesc, uneori două sau mai multe cuvinte pentru a forma între ele cuvinte numite *compuse*, alteori terminații speciale numite *sufixe*, care le schimbă natura şi funcțiunea, conform principiilor determinate ale *derivării*.

Fiecare limbă îşi are propriile procedee de compunere, întemeiate pe principii logice speciale. Limbile romanice aproape că nu cunosc compunerea cu genitivul, atît de bine reprezentată în germană şi în engleză, în vreme ce germana abia cunoaşte compunerea prin apoziție, atît de rodnică în limbile romanice. Dintre limbile germanice, doar engleza a conservat un procedeu de compunere încă viu în sanscrită, pe care îl datorează limbii-mamă[2].

Derivarea constituie un procedeu cu totul diferit. Acolo unde germana spune *Apfelbaum* 'arbore cu mere', franceza are *pomm-ier*. Gîndindu-ne bine, nimic nu este mai straniu decît

[1] Ar fi de semnalat şi alte probleme, însă ele aparțin mai degrabă lingvisticii decît psihologiei, precum chestiunile de fonetică sintactică.

[2] Compusul al cărui tip sînt *good-natured*, *great-minded*.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

derivarea. A da unuia sau mai multor cuvinte o terminație comună, a o face să reprezinte o *idee abstractă*, a o adăuga unei întregi serii de cuvinte simple pentru a le face să redea aceeaşi idee, a-i modifica gradual caracterul şi a o face să exprime, prin lărgiri graduale de sens, noi raporturi care continuă să se multiplice, creînd astfel adevărate cuvinte care nu au nici o independență, nici o individualitate, pe care limba nu le prezintă singure niciodată, care nu trăiesc decît în coada cuvintelor simple, şi care, totuşi, sînt purtătorii ideilor generale, iată uimitorul rezultat la care ajung limbile atunci cînd creează sufixe[1]. Aici se află în joc o forță pe care deja am văzut-o în act – analogia. Poate că în cadrul derivării se observă cel mai bine acțiunea spiritului asupra limbii, deoarece mînuieşte elemente puțin numeroase – lista sufixelor fiind în mod necesar foarte limitată – şi pentru că raporturile exprimate sînt dintre cele mai simple.

[1] De exemplu, observați ce se întîmplă cu sufixul francez *age*. Acesta este sufixul latin *-aticus*, existent într-un număr mic de adjective: *silv-aticus*, *err-aticus*, *fan-aticus*. În ceea ce privește rostirea, *-aticus*, *-aticum* a devenit *-adego*, *-adeo*, *-adio*, *-adje*, *-age*; în ceea ce privește forma, a devenit deopotrivă sufix substantival precum şi sufix adjectival; în sfîrşit, în ceea ce privește sensul, la substantive a început prin a forma colective: *cour-age,* propr. 'care se referă la inimă', 'ansamblul sentimentelor sufleteşti'; *feuillage* 'ansamblul frunzelor', *plumage* 'ansamblul penelor'; iată o primă cucerire a sensului. Aşadar, sub forma sa sufixală, *age* a devenit un adevărat nume colectiv.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

Pe de altă parte, psihologia comparată a popoarelor găsește o materie productivă în studiul care relaționează între ele procedeele formării cuvintelor de la o limbă la alta. Aproape nelimitată, forța de compunere a germanei este compensată de o sărăcie de derivare care se află în contrast cu forța de derivare și cu sărăcia compunerii[1] limbilor romanice. Ce cîștigă sau ce pierde expresia gîndirii din utilizarea unuia sau altuia dintre aceste diferite procedee? Iată încă una dintre acele întrebări care sondează fondul psihologiei populare.

X

3. În sfîrșit, cuvintele exprimă idei. Cuvîntul este creat pentru a reda gîndirea. Care este raportul care îl leagă de ideea al cărei semn este? Pînă la ce punct reflectă istoria schimbărilor de sens pe aceea a gîndirii? Tocmai aceasta este problema cu a cărei examinare ne ocupăm noi aici.

În studiul care urmează, am vrea să determinăm mai întîi caracteristicile logice ale vieții intelectuale și morale pe care gîndirea noastră le dă cuvintelor; altfel spus, să arătăm prin ce procedeu al spiritului și sub acțiunea căror cauze se nasc și apar acestea în sînul limbii. Apoi, am vrea să arătăm felul în care aceasta reglează relațiile de sens dintre cuvintele vecine, cum se comportă aceste cuvinte unele cu altele, suferind unele din

[1] Cu toate acestea, nu atît de mare pe cît se crede îndeobște.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

partea altora sau impunîndu-şi unele altora acțiuni reciproce; în sfîrşit, în ce fel epuizează acestea conceptele pe care le posedă şi dispar condamnate la uitare.

Naşterea, viața şi moartea cuvintelor; avem, aşadar, motive pentru a intitula acest opuscul *Viața cuvintelor studiată în semnificațiile lor*.

Acest studiu al cuvîntului nu are în vedere cuvîntul de la originea sa primă, ci din momentul imediat următor, din care derivă cuvîntul examinat. A determina viața unei semnificații înseamnă a urca nu la prima origine a cuvîntului, ci la sensul anterior care îl explică, precum în istoria naturală a urca la originea individului înseamnă nu a urca la originea speciei, ci a indivizilor, mascul şi femelă, din care acela derivă.

În cadrul acestui travaliu vom întîlni un anumit număr de comparații cu istoria naturală. Aceste apropieri nu au fost căutate ca urmare a unor idei preconcepute, ci au apărut de la sine sub pana autorului.

Cercetări desfăşurate de-a lungul anilor, asupra istoriei limbilor romanice şi, în particular, a francezei, l-au condus de multă vreme pe autor la această concluzie (la care alți lingvişti ajunseseră, la rîndul lor) că transformismul este legea evoluției limbajului.

Cunoştințele de istorie naturală pe care le are, nu permit autorului să afirme că teoriile lui Darwin ar reprezenta adevărul,

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)

însă chiar de-ar trebui acestea să lase locul unor noi teorii, transformismul în limbaj rămîne un fapt.

Limba este o materie sonoră pe care gîndirea umană o transformă pe nesimțite și fără finalitate, sub acțiunea inconștientă a concurenței vitale și a selecției naturale.

BDD-B447-2 © 1895; 2015 (trad.) Ch. Delagrave; Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 00:50:57 UTC)